

**ПЕДАГОГИЧЕСКИ
ФУНДАЦИЯ**

ГОДИШНИНИ И ЮБИЛЕИ

НИКОЛА АЛЕКСИЕВ – ТВОРЕЦ И ИСТОРИК НА НАЦИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Мариана Няголова

На 9 юли тази година се навършиха 130 години от рождението на големия български интелектуалец – Никола Алексиев (1877–1912).

В историята на българската наука името му се свързва преди всичко с развитието на академичната психология в България и най-вече с откриването на първата в страната експериментална лаборатория по психология към Софийския университет (Нойков, П., 1915; Бънков, А., 1943; Piryov, G., 1980). Неговите теоретични и експериментални трудове в областта на психологията отдавна са обект на не малко и достатъчно подробни разработки. Особен интерес за изследователите представляват въпросите, свързани с методологическата приемственост между Вилхелм Вундт и Алексиев в приложението на интроспективния метод в психологията и принципа на психофизическия паралелизъм (Бънков, А., 1943; Александров, П., 1986, 2005; Димитрова, Н., 1992).

Съставянето на една цялостна история на краткия, но изключително плодотворен творчески път на Н. Алексиев изисква да се отбележи, че наред с големия му принос в областта на психологията, той всъщност започва академичната си кариера в Софийския университет като асистент по педагогика през есента на 1906 г. (Нойков, П., 1915, с. VI). До постъпването си в Университета, в продължение на няколко години, работи като гимназиален учител по немски език, история, география и

философска пропедевтика в София и Велико Търново. През това време, по думите на П. Нойков, той е активен член на съюза на учителите от класните училища, делегат в учителските конгреси, участник в техните професионални и политически сдружения (Нойков, П., 1915, с. XIII). Като защитник на интересите на учителството и добър познавач на проблемите на образованието, през 1909 г. Алексиев е привлечен за сътрудник и съветник на Министерството на просветата при изготвяне на образователните законопроекти (Бънков, А., 1943, с. 103).

Той започва работа като асистент в една изострена политическа обстановка. През цялата 1907 г. отношението на държавния глава, правителството и Народното събрание към университетското и училищното дело се определят от две важни събития: освиркването на Фердинанд при откриването на Народния театър на 3 януари и твърденията на Двореца за неуспяло покушение срещу него в Евсиноград. В сферата на висшето образование властта отговаря на народното недоволство с университетската криза, а в областта на средното – със строга цензура и централизиран контрол от страна на Министерството.

По време на кризата, когато Университетът е затворен Н. Алексиев пътува до Германия, за да представи на Вундт своето експериментално изследване “Основни форми на чувствата”. Завръщайки се в страната, той не остава безучастен към рестриктивните мерки на властта по отношение на образователните институции. Чрез поредица от статии в пресата и в научния печат Н. Алексиев се включва в борбата за академични и училищни свободи (Нойков, П., 1915, с. VII). Особено активно и компетентно е отношението му към мерките, предприети от Министерството на просветата, свързани с управлението на средното образование.

За необходимостта от демократично средно образование с високо качество

Н. Алексиев подлага на специално критично обсъждане въведения през 1907 година училищен правилник за управлението на средните учебни заведения. Според него въвеждането на Правилника е израз на политиката на максимална централизация от страна на Министерството. Последното, в стремежа си да постави в пълно подчинение учителството, изработва правилник, който се основава на принципа на вътрешно-училищното противопоставяне. Учителските колективи в лицето на учителските съвети са лишени от всякакви правомощия, а директорите на училищата се превръщат в доверени лица на Министерството и в тирани на собствените

си учители. “Уронвайки моралния авторитет на директорите” (Алексиев, Н., 1907, бр. 3, с. 35), Министерството нарушава един основен възпитателен принцип, отнасящ се до професионалното и етичното съгласие между директора и учителите. В този си стремеж да превърне директорите в “един вид държавни шпиони”, то достига до там, че ги поставя в ситуации на некомпетентност при авторитарното разпределение на предметите и часовете между учителите.

Правейки подробно сравнение с училищния правилник, въведен по време на управлението на Министерството на просветата от проф. Ив. Шишманов (между 1903 г. – 1907 г.), Н. Алексиев доказва, че се прави крачка назад в управлението на средното образование. Водено от тесни политически интереси, Министерството използва всички средства да потиска учителството, независимо от това, че в крайна сметка пречи на “правилното развитие на нашите училища” (Алексиев, Н., 1907, бр. 3, с. 36).

Друга насока на управлението на средното образование, на която Н. Алексиев отделя голямо внимание е учебната програма и разпределението на учебните часове по предмети. Съставянето на учебната програма също е грижа на Министерството на просветата. От нейния характер зависи качеството и смисъла на средното образование и затова всеки министерски кабинет е отговорен за заложените в нея принципи.

След като е провел задълбочено проучване на учебните програми и седмичното разпределение на учебните часове по предмети в страните от Западна Европа и Скандинавския полуостров, Н. Алексиев представя техните особености, тяхната ориентация, предимствата и недостатъците им. Сравнявайки ги с българските условия, той специално подчертава, че нито един чуждестранен образователен модел не бива да се копира и пренася механично у нас. Главната причина за това е, че българският народ “прекарва една преходна епоха от своя живот” – поради ред политически обстоятелства той е изостанал в културно отношение по сравнение с другите европейски народи. Към това Н. Алексиев добавя и обстоятелството, че през тридесетгодишната си самостоятелна история нашето българско образование не е намерило правилния път за съставянето на учебните програми. Реформите в това отношение са безпланови, безсистемни и хаотични. По думите на Н. Алексиев, “Дриновите програми са единствените може би обмислени и наредени съобразно известни цели български програми” (Алексиев, Н., 1908 – 1909, бр. 19, с. 291). Всички последващи изменения обаче, започвайки от 1880 г. до съвременната нему 1908 г., носят само

негативни последици за качеството на образованието (Алексиев, Н., 1908 – 1909, бр. 19, с. 291–292).

Прилагайки тази сравнителна и историческа обосновка, Н. Алексиев формулира няколко много съществени критически извода относно актуалната училищна програма и седмичното разпределение на предметите в гимназиите, изготвени и утвърдени от Министерството на просветата през 1907 г.

Под предлог, че българските гимназисти са много претоварени и преуморени, Министерството на просветата намалява много учебните часове през седмицата и съответно – часовете за изучаването на всички основни предмети. По този начин, се получава голямо несъответствие между учебното съдържание и времето, необходимо за неговото преподаване.

Особено компетентна е критиката на Н. Алексиев относно преподаването на класически и нови чужди езици в българските средни училища по онова време. Въвежда се обучението по два западни чужди езика, вместо по един, но липсват подготвени преподаватели. Намаляват се много седмичните часове за преподаване на класическите езици, в резултат на което учениците ги изучават само формално, но не получават необходимите знания. Критикувайки тази политика на Министерството, Н. Алексиев посочва, че по-добре би било да има минимален брой класически гимназии в страната, които наистина да подготвят ученици с познания по старогръцки и латински, отколкото в много гимназии да се изучават безрезултатно тези езици (Алексиев, Н., 1907, бр. 6, с. 87–88).

Тези виждания на Н. Алексиев се оказват дискуссионни още за съвременниците му. Самата редакция на списание “Учителски вестник” го обвинява, че разглежда смисъла на средното училище единствено през призмата на доуниверситетската подготовка. Редакцията счита, че общообразователният характер на средното училище се състои в даването на най-общи знания от различни сфери на живота и във формалното развитие на способностите на учениците (Учителски вестник, 1907, бр. 6, с. 87). В отговор на тези и подобни упреци, Н. Алексиев подчертава, че в условията на толкова съкратена учебна програма не е възможно ученикът да се задълбочи в който и да е от изучаваните предмети, а това води до “фабрикуването на полуобразовани хора”, “до подготовката на една повърхностна и лека интелигенция, която не знае що е труд и мъка, бягаща от сериозна работа и нямаща ни средство, ни сила да издигне своя народ до висотата на своите културни съседи” (Алексиев, Н., 1909 – 1910, бр. 8, с.124).

Друг много важен въпрос за развитието на българското образование е определянето на характера на образователната система като цяло. Н. Алексиев остро критикува стремежа на отделните министри на просветата да възприемат и налагат готови образователни модели от чужбина в зависимост от политическата ориентация на отделните български правителства. Така българските консерватори настояват нашата училищна система да възприеме английския образователен модел, вдъхновени от книгите на Демулен, пропагандиращ частното образование в Англия. Алексиев привежда реалистични аргументи в подкрепа на това, че частните училища по примера на английското Аботсхолмско училище са неприложими в българските условия. Това са скъпоструващи училища – интернати с малко на брой ученици – деца на висшия елит, с тюторен принцип на обучение, които подготвят своите възпитаници изключително за постъпване в университета. Най-важното обаче е, че те изразяват частната инициатива в училищното дело в Англия. Според Н. Алексиев, “английското общество не се интересува така силно от училищното дело, както е в България” (Алексиев, Н., 1912, с. 309). Въпреки, че често говори за “ниската култура в нашата страна” (Алексиев, Н., 1912, с. 310), той винаги подчертава едно голямо предимство на българското образование – това, че е общонародно дело.

Сравнявайки характера на образователните системи в континенталните европейски страни (Германия и Франция, а и Белгия), Алексиев посочва, че тяхната основна цел е възпитаването на характера, докато в Англия тя се свежда преди всичко до развитието на интелигентността. У нас нито една от тях не може да се приложи наготово, защото в България има нужда и от възпитанието и от обучението (Алексиев, Н., 1912, с. 310). Проблемите на българското образование не могат да се решат чрез налагането на политически шаблони от чужбина, защото “училищната система в една страна е резултат от местните икономически, политически и обществени отношения. Тя е в зависимост от традицията на училището в страната” (Алексиев, Н., 1912, с. 306).

Анализът на американската училищна система довежда Алексиев до извода, че по своето устройство тя е най-близко до българската. За нея, обаче е най-важното, че тя предлага нови методи на обучение. “Те импонират на модерния човек с едно активно образование” (Алексиев, Н., 1912, с. 311). Според Алексиев, именно по отношение на методите си струва да се поучим от американското образование. Той счита, че “в българските училища обучението става въз основа на пасивно преподаване. Те не са в състояние да събудят самодейността у децата, да всеят в тях доверие в собствените им

сили” (Алексиев, Н., 1912, с. 311). Това може да стане не чрез превръщането на училището в “трудова школа” по английски образец, както смятат представителите на консервативната партия, а чрез промяна на методите за обучение по посока на стимулирането на активността. “Задачата на училището, заключава Алексиев, не трябва да бъде да привикне учениците само към труд – това е правило и училището през Средните векове – а да развие волята на учениците, да ги направи способни за активен труд. А това значи: училището да събуди инициативата у децата, да развие в тях доверие в собствените им сили, с други думи, да съдейства за създаване от тях на активни граждани” (Алексиев, Н., 1912, с. 311).

Н. Алексиев вижда възможността за реформиране на методите на обучение във всички наши училища, започвайки от първоначалните и свършвайки с университета, посредством принципите на активното образование. Само така, според него, ще се повдигне работоспособността на нашата интелигенция, ще се повдигне качествено нейната работа и нашата държава ще има служители, които умеят да вземат инициатива и които ще са готови да носят отговорност (Алексиев, Н., 1912, с. 313).

По всичко личи, че Н. Алексиев е бил добре запознат с новите за времето си педагогически методики в духа на американския функционализъм. Ако неговите научни възгледи в областта на психологията се формират в контекста на Вундтовия структурализъм, то в областта на педагогиката той несъмнено е ориентиран към функционалистката гледна точка и убедително изтъква нейните практически предимства.

Вземайки активно отношение по всички тези фундаментални проблеми на българската образователна система, Н. Алексиев обосновано показва, че тогавашното Министерство на просветата проявява некомпетентност и по политически подбуди влошава състоянието на средното училище у нас. Чувствително са накърнени националните интереси в сферата на образованието. Вместо да ръководи професионално, това Министерство се превръща в деструктурираща институция. В този смисъл Н. Алексиев недвусмислено обобщава: “Лесно е наистина да се опиташ чрез демагогство да печелиш приятелството и ръкоплясканията на младите и неопитните. За повърхностна работа имаме вече доста хора у нас, жално е обаче, че в министерството на просветата, мястото дете трябва да се мисли не за минутния ефект, а за далечния резултат на една дълга културна работа, продължават да гледат леко и през пръсти на едни от най-важните за бъдещето ни въпроси — правилното уреждане на средните училища, училищата, които

подготвят бъдещите ръководни кръгове на народа” (Алексиев, Н., 1909 – 1910, бр. 8, с. 124).

Значението на тези анализи и изводи на Н. Алексиев, изпълнени с толкова вещина и гражданска отговорност, все още не са оценени по достойнство. Според П. Нойков, “в тези работи Алексиев се стреми да осветли най-важните въпроси на нашето образование, използвайки главно опита, който е придобил по време на учителствуването си” (Нойков, П., 1915, с. XII). Безспорно, опитът на практикуващ учител му е помогнал да разкрие, че многото предписания на министерските чиновници са далече от реалността. По убедителен начин той показва, че Министерството не се съобразява с действителните проблеми на обучението и възпитанието в българското училище от първото десетилетие на XX век. Учителският опит обаче е само една част, макар и много съществена, от неговата ерудиция на педагог. От голямо значение за нейното формиране е и доброто познаване на чуждестранните образователни системи, както и солидното образование, което Н. Алексиев получава в Лайпцигския университет не само по психология и философия, но и по педагогика и история (Нойков, П., 1915, с. VI).

Именно знанията си по тези две дисциплини Н. Алексиев използва активно при написването на първата по рода си история на българското образование в периода след Освобождението до 1911 г.

За ролята на държавата в историческия развой на средното образование

В центъра на това изследване той поставя законодателната политика на държавата по отношение на средното образование. За разлика от Възраждането, когато образованието е резултат от доброволния и всенароден ентузиазъм, във времето след Освобождението то се развива изцяло в зависимост от държавната политика и се регламентира изцяло “де юре” от държавността. Всичко това налага и нови цели пред българското училище: “да служи на новосъздадените обществени групировки и институции, да служи за повдигане на културното ниво на българския народ, да формира един нов проевропейски мироглед, да служи за проводник на културните блага в страната, да отваря вратите на чуждите учебни заведения за българските младежи” (Алексиев, Н., 1912, с. 9).

Образованието на нацията става грижа на българската държава. Възниква една тясна взаимозависимост между развитието на образованието и това на

самата държава. Не случайно Н. Алексиев озаглавява своята книга “Нашата училищна политика”, тъй като всъщност става дума за държавната политика в сферата на образованието, за изграждането на една държавно ръководена образователна система. Основната му задача е да покаже, че няма българско правителство, колкото и кратко да е било неговото управление, което да не се е интересуващо от образователната политика и да не е изразявало своето отношение към нея.

Анализирайки подробно законодателната дейност на отделните правителства в сферата на образованието и степента на реалното прилагане на съответните закони, Н. Алексиев прилага историко-хронологичния принцип на изследване, като не пропуска и най-кратките политически периоди.

От съществено значение за изграждането на основите на българската образователна система е периодът непосредствено след Освобождението – от 1878 г. до 1881 г. (супендирането на Търновската конституция), в който трима големи български интелектуалци изковават образователните закони и насоките на учебното дело у нас: Марин Дринов, Иван Гюзелев и Константин Иречек. Според Н. Алексиев, всеки един от тях има своите конкретни заслуги за развитието на националното образование. Ако М. Дринов създава училищната система в новата българска държава, то И. Гюзелев установява трите основни дяла на средното образование: първоначално, трикласно и гимназиално, а К. Иречек въвежда единна учебна програма и поставя началото на професионалното образование в страната (Алексиев, Н., 1912, с. 9–28). Проследявайки дебатите, водени в Народното събрание по проблемите на образованието в този период, Алексиев нееднократно подчертава, че депутатите, било то и най-непримирими политически противници помежду си, се обединяват и изразяват общо мнение относно необходимостта да се поддържа възможно най-добрата организация на образователната система, широко достъпна за всички слоеве на народа. Голяма е грижата на законодателите за подготовката на квалифицирани учители за всички степени на средното образование. Министерството на просветата отпуска много стипендии за обучение на педагогически и университетски кадри в чужбина.

Това е може би единственият период от развитието на новата българска държава, когато управляващите са искрено загрижени за образованието и оценяват по достойнство неговото национално значение. В следващите десетилетия, разрастващата се държавна бюрокрация и силните партии

междусобици се отразяват в една или друга степен върху уредбата на образователната система.

Извеждането на преден план на националните ценности по време на управлението на Стефан Стамболов се оказва своеобразен фактор, даващ тласък в сферата на държавната образователна политика. Н. Алексиев определя това време като “нова фаза в живота на българската държава”, защото държавният организъм вече е изграден и пред държавните мъже не стои задачата да създават нещо ново, а да организират и реорганизират създаденото, “да систематизират в едно стройно цяло законодателните актове, направени от многобройните техни предшественици” (Алексиев, Н., 1912, с. 59–58). Националистичният дух, утвърждаването на националните идеали и образователни цели са отличителната характеристика на училищната политика на правителството. Откриването на Висшето училище през 1888 г. Н. Алексиев разглежда като израз на желанието на Стамболов да се ограничи зависимостта на България от чуждите страни и главно от Русия при подготовката на кадри с висше образование. Законодателната дейност в образователната област също е от голямо значение. Тя се реализира чрез приемането през 1891 г. на “Закона за Народното Просвещение”, изготвен от тогавашния министър на просветата Г. Живков и повлиян от идеите на неговия главен секретар – проф. Ив. Шишманов (Алексиев, Н., 1912, с. 62–66).

Перспективата за развитие на българското средно образование, заложена по времето на управлението на Стамболов, сякаш намира своето естествено продължение в периода между 1903 г. и 1907 г., който Н. Алексиев също определя като плодотворен за развитието на българската образователна система. В политическо отношение този период съвпада с управлението на втория стамболовистки режим, а в икономическо – със стопанския подем и стабилизация в страната, последвали след тежката икономическа криза от 1897 г. – 1900 г.

Подемът в българското образование през този период е осезаем и той се дължи в най-голяма степен на дейността на проф. Ив. Шишманов като министър на просветата. Последният се заема да претвори на дело желанието си за развитие на просветната политика в духа на Ст. Стамболов, ръководейки се от вярата в силата на просветата, в необходимостта от нея, както и от вярата в българския гений (Алексиев, Н., 1912, с. 190). Противно на Стамболов, а и на самия Шишманов, управляващите през този период, по думите на Н. Алексиев, виждат в просветата опасен противник на “държавната дисциплина и националните идеали”. Те искат да възпитават единствено “хора

на производителния труд” (Алексиев, Н., 1912, с. 175). В такива политически условия Ив. Шишманов “създава нови форми в училищното дело” (Алексиев, Н., 1912, с. 174), като заема една междинна позиция между учителството, от една страна, и кабинета и депутатите, от друга. Това, в крайна сметка, довежда до сериозни социални конфликти (учителската демонстрация през 1906 г.) и до оставката му през 1907 г.

Независимо от неуспехите на Ив. Шишманов като министър на просветата, Н. Алексиев подчертава, че Шишманов е първият министър на този пост, който изключително добре познава проблемите на училищното дело и се стреми да ги решава чрез участието на самото учителство. Забележително в това отношение е свикването през лятото на 1903 г. на конгресите на българския учителски съюз и на учителите от класните училища, както и на директорската конференция, на които Шишманов изслушва проблемите на българското училище и се съветва непосредствено с него за това какви мерки и реформи трябва да се предприемат. В лицето на Шишманов той вижда високообразованя професионален експерт, ръководен от убеждението, че просветното дело е сред най-важните национални приоритети.

Като период на относителна стабилизация на държавната политика в сферата на образованието Н. Алексиев разглежда и годините между 1908 г. и 1910 г. През 1908 г. министър на просветата става Никола Мушанов, който с управлението си се стреми да преодолее големите недостатъци на предшествениците си. Мушанов възстановява уволнените учители и преподавателите от Университета. Внася законопроект, според който училищата са основни (детски училища, първоначални училища, прогимназии), средни и висши. Към висшето училище – Университета се откриват още два нови факултета – технически и агрономически. Въвежда се безплатно обучение в прогимназиите. Според Н. Алексиев, “със законопроекта на Мушанов побеждава напълно просветителното течение с господство на реалното образование” (Алексиев, Н., 1912, с. 255).

През 1909 г. при министерското управление на Андрей Ляпчев се изготвя и законопроект за откриването на земеделски училища. С това се прави крачка напред за стимулиране на професионалното образование. Въпреки че законопроектът не е приет, той за първи път предвижда широко професионално образование, включващо не само професионални училища, но образователни курсове за работниците, курсове за преквалификация и т. н. (Алексиев, Н., 1912, с. 258–260).

Н. Алексиев е дълбоко убеден, че образователната политика се намира в тясна зависимост от обществено-икономическото развитие на страната. В една бедна и слабо развита в икономическо отношение страна не би могло да се очакват сериозни субсидии в сферата на образованието. Всички периоди на политически и икономически кризи в новата българска история са съпроводени с рестриктивна училищна политика от страна на държавата.

Началото на подобен род политика се поставя през 1883 г., когато тогавашният министър на просвещението Димитър Агура прокарва проект на “закон за народните училища”. Благодарение на този закон се намаляват заплатите на учителите, а управляващата тогава консервативна партия предприема мерки срещу участието им в политическите борби.

Навлизането в годините на икономическата криза между 1897 г. и 1903 г. представлява всъщност и дълбока криза на образователната система. Именно по това време тогавашният министър на просветата Ив. Пеев издава правилник за уредбата на средните училища – т.н. “Пеев правилник”, който “обезличава учителския съвет, като надарява с големи права и отговорности директорите и класните наставници. Властта на директорите се увеличава и участието на учителя в управлението на учебното заведение чрез участието в учителския съвет е сведено до минимум” (Алексиев, Н., 1912, с. 143). Министър Ив. Славейков пък издава през 1901 г. Окръжно разпореждане, забраняващо намесата на учителите в политическите борби, включително и в македонското национално-освободително движение. През същата тази година, като министър на просветата Петко Каравелов взема драстични мерки за намаляване на разходите за образование. С цел осъществяването на държавни икономии, Каравелов се противопоставя на откриването на професионални училища, както и на висшите технически специалности в Университета.

Изострянето на политическото и социалното недоволство през 1907 г. стават повод Фердинанд, правителството и Народното събрание да демонстрират негативното си отношение към училищното дело. Тогавашните министри на просветата се опитват да поставят под контрол всичко, което се преподава в училищата чрез нови наредби и учебници. Съдържанието на учебниците се контролира строго и одобрява от Министерството на просветата.

Наред с обективните фактори, влияещи върху образователната политика на българската държава, Н. Алексиев изтъква, че от голямо значение за законодателната и управленческа дейност в сферата на образованието е т.н. субективен фактор, т.е. личността и професионалните качества на хората,

които в един или друг исторически период заемат креслото на министър на просветата. Много често явление са политическите назначения, когато министри стават хора с адвокатска професия, непознаващи проблемите на българското образование. Такива министри на просветата се ръководят единствено от тясно партийните си интереси и нанасят повече вреда, отколкото полза на образователната политика. По-редки са случаите в които за министри на просветата се назначават дейци на образованието и културата. Най-показателният пример за това е професионалното управление на министерството на просветата от проф. Ив. Шишманов. Н. Алексиев оценява високо и дейността на Ив. Вазов като министър на просветата (между 1897 – 1899), защото “тя представлява един важен обрат в нашата училищна политика. Вазов внася законопроект за изменение на Закона за народното просвещение, според който преминаването от една училищна степен в друга става с проверочен изпит. Повишават се таксите за средните училища, като част от събраните чрез тях пари отиват за поддръжка на училищата” (Алексиев, Н., 1912, с. 111–112). Важна роля в образователната политика на държавата изиграва и писателят Константин Величков, който е министър на просветата в народнияшко правителство на К. Стоилов (1894–1897). Величков се застъпва за хуманитарното образование. Открива училищата по изкуствата: рисуването и музикалното. Приема се негов закон за средното девическо образование през 1897 г., с който се прави първия опит да се приравни девическото с мъжкото образование и да се даде възможност на жени да следват в Университета (Алексиев, Н., 1912, с. 92). Според Н. Алексиев напредъкът на образователните реформи по времето на Ст. Стамболов се дължи и на факта, че тогавашният министър на просветата в неговия кабинет – Георги Живков е излязал от учителските среди и познава проблемите на българското образование.

Наред с административните способности, политическите и нравствените ориентации на министрите на просветата в отделните кабинети, наред с характеризирането на настроенията относно статута на учебното дело от страна на депутатите и правителствата, с подробното разглеждане на законодателната дейност на отделните правителства в сферата на образованието, Н. Алексиев проследява възникването и обсъждането на няколко “вечни проблема”, тясно свързани с облика на българската образователна система след Освобождението.

Първият от тях се отнася до характера на образователната система. Българското образование има общонароден характер, чиито предпоставки се създават още през Възраждането. В този смисъл нашата законо-

дателна система не стимулира елитарността, както и създаването на частни училища. Последните нямат популярност. В този период началното образование е задължително, като много законопроекти обсъждат възможността за въвеждането на задължително основно (класно) образование. Реалките и гимназиите са държавни. Постепенно се налагат такива законодателни мерки, според които училищата от общински, както е било до Освобождението, стават държавни. Независимо от усилията на някои министри и депутати, през разглеждания период, българското училище е преди всичко общообразователно. Професионалните училища не се утвърждават масово. Причината за това Н. Алексиев вижда в липсата на развита индустрия, както е например по това време в Германия. Важна част от облика на българската образователна система са макар и малкото на брой специални училища.

Вторият проблем на българската образователна политика е свързан с учебното съдържание. Що се отнася до законодателната дейност, то учебните предмети, които се изучават в различните училищни степени се определят за дълъг период от време от Законопроекта за “За народните и частните училища в Княжество България”, внесен от министър Каролев и приет през 1885 г. Той изразява стремежа за приспособяване на общообразователните училища към нуждите на живота с въвеждането на такива предмети като физика, химия, земеделие. Увеличават се часовете по матерен език, математика и естествознание (Алексиев, Н., 1912, с. 52). Всяко следващо правителство внася свои промени в учебните програми на училищата, които отразяват политическата му ориентация и разбиранията му за съдържанието на образователната система. Така например, през управлението на Стамболов, акцентът се поставя изключително върху националните ценности, патриотичното възпитание, ориентацията на България към Запада и противопоставянето на Русия. В резултат на това се премахва изучаването на руски език в гимназиите, докато до 1881 г. изучаването му е задължително дори в класните училища. За сметка на това се разширява значително изучаването на френски език. Часовете по математика и естествознание се намаляват и се увеличават тези по матерен език, история и география. От началото на XX век се засилва държавната политика към сближаване на училището с практиката, което намира израз във въвеждането в общообразователното училище на специален предмет “земеделие” или “стопанство”, като след 1907 г. такъв предмет се изучава дори и в началните училища.

Съществени са дебатите и около характера на гимназиалното образование. Сериозна дискусия се води около въпроса кой тип образование да доминира: реалното или класическото? Н. Алексиев посочва, че за дълъг период от време (конкретно: от управлението на К. Величков до управлението на Н. Мушанов) хуманитарното образование започва трайно да доминира над природонаучното.

Всъщност, историята на българската образователна система и на държавната политика в сферата на образованието е история и на живота и борбите на българските учители. Голяма част от своето историческо изследване Н. Алексиев посвещава на статута на учителството. Българският учител през Възраждането се ползва с обществен авторитет. Той е не само будител, но и герой от борбата против турското иго. В новите условия след Освобождението, неговото място в обществения живот на страната е по-различно. От една страна, държавата полага сериозни грижи за подготовката на учителски кадри. Само за няколко десетилетия много гимназиални учители получават висшето си образование в чужбина със стипендии на Министерството на образованието, а след откриването на Висшето училище в София, от тази степендиална програма се ползват и голямата част от неговите студенти. От друга страна, обаче учителството постепенно загубва своя авторитет от епохата на Възраждането. Държавният апарат стимулира материално чиновничеството, а учителското съсловие е зле платено. Докато чиновниците получават все повече привилегии като държавни служители, правата на учителите се ограничават сериозно. Това се отразява негативно на образователната система. Предприемат се мерки за свеждане до минимум на политическите права и свободи на учителството. Оспорва се правото му на професионално сдружаване. Много убедително Н. Алексиев показва как държавната власт се отнася към учителите като към свои безправни слуги, което неминуемо води и до множеството учителски бунтове и протести. Единствено в лицето на Ив. Шишманов той вижда представителя на държавата, който се стреми да се вслушва в учителството и признава сложността на тежкото му икономическо положение. Но дори и Шишманов не успява да промени позитивно нещата, защото не получава разбиране от страна на мнозинството в Народното събрание и министрите.

Н. Алексиев не провежда безучастно своя подробен анализ на историческия развой на българското образование. Той не просто съобщава фактите, а изразява активното си отношение към всички проблеми

на училищната политика. Критичността, с която се отнася към направеното го довежда до извода, че държавата и обществото са направили твърде малко за училищното дело у нас. Според него училищната политика и образованието като цяло трябва да се ориентират не към славното минало на България, а към бъдещото на страната. Само подобряването на положението на учителството и качеството на преподаването могат да доведат до позитивни и перспективни промени (Алексиев, Н., 1912, с. 288–333).

Замислена и реализирана като критично изследване на развоя на българското образование след Освобождението, “Нашата училищна политика” има и особено съвременно звучене. Нейният прочит позволява от позицията на времето да съпоставим тенденциите в българската образователна система, да сравним до къде е стигнало днешното българско общество в организацията на националното образование.

Годината на издаването на “Нашата училищна политика” е и годината на трагичната гибел на нейния автор на бойното поле край позициите на Чаталджа, при село Кестеник. Монархът Фердинанд и правителството не се вслушват в призива на д-р Кръстьо Кръстев да не изпращат на фронта научните и културните дейци на страната. Българската наука загубва един млад и изключително перспективен свой творец, който, ако беше останал жив, би допринесъл още много повече за развитието на образователното дело и хуманитаристиката у нас.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Александров, П.* Интроспективните изследвания на Н. Алексиев върху чувствата и афектите, ГФФ на СУ, книга “Психология”. Т. 76. С., 1986.
2. *Александров, П.* История на психологията. Ч. 1. Варна, Псидо, 2005.
3. *Алексиев, Н.* Новият правилник. Учителски вестник, 1907, бр. 3, с. 33–36.
4. *Алексиев, Н.* По новото седмично разпределение на предметите в гимназиите. Учителски вестник, г. VI, 1907, бр. 6, с. 85–89.
5. *Алексиев, Н.* Нашата училищна програма. Учителски вестник, г. VII, 1908–1909, бр. 19, с. 289–292.
6. *Алексиев, Н.* Бележки върху новото седмично разпределение на предметите в гимназията. Учителски вестник, г. VIII, 1909–1910, бр. 7, с. 99–100.
7. *Алексиев, Н.* Бележки върху новото седмично разпределение на предметите в гимназията. Учителски вестник, г. VIII, 1909–1910, бр. 8, с. 122–124.
8. *Алексиев, Н.* Нашата училищна политика. С., 1912.
9. *Алманах на Софийския университет 1888–1939.* С., 1989, с. 7–8.

10. *Антология. Психологията през ХХ век – Великотърновски измерения.* Съст. В. Василкивски и М. Няголова. Велико Търново, ПАН – ВТ, 2001.
11. *Бънков, А.* Принос към историята на българската философска мисъл. С., 1943.
12. *Димитрова, Н.* Философски въпроси на психологията. С., Изд. на БАН, 1992.
13. *Йорданов, В.* Значението на Лайпциг за стопанското и културно възраждане на българите. Училищен преглед, XV, 1941, № 3, с. 293–306.
14. *Манафова, Р.* Интелигенция с европейски измерения. С., Унив. изд. “Св. Климент Охридски”, 1994.
15. *Нойков, П.* Никола Алексиев (животописни бележки с портрет). – В: Никола Алексиев, Иполит Ген и неговата философия на историята. С., 1915, с. V–XVI.
16. *Пирјов, G.* Wilhelm Wundt and Bulgarian Psychology. – In: Wilhelm Wundt – Progressives Erbe, Wissenschaftsentwicklung und Gegenwart. Leipzig, 1980, S. 203–209.

НИКОЛА АЛЕКСИЕВ – ТВОРЕЦ И ИСТОРИК НА НАЦИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

МАРИАНА НЯГОЛОВА

Резюме

Настоящата статия има за цел да привлече вниманието на читателя към научните изследвания в сферата на образованието, осъществени от големия български интелектуалец Никола Алексиев (1877–1912).

В първата част на статията се интерпретира съдържанието на няколко негови статии, публикувани в списание “Учителски вестник” през периода 1907–1910 г. Те отразяват отношението му към такива актуални проблеми на управлението на средното образование, свързани със съдържанието на училищния правилник, училищната програма и разпределението на учебните предмети.

Втората част на статията представя принос на Никола Алексиев като историк на българското образование с монографията “Нашата училищна политика” (1912 г.). Анализирани са неговите възгледи и исторически оценки за законодателната политика на българската държава в сферата на образованието в периода от Освобождението до 1910 г.

В заключение, авторката посочва, че трудовете на Н. Алексиев се отличават със задълбочен анализ, много добро познаване на актуалното състояние на българската и чуждестранните образователни системи, както и на историята на българското образование. Много негови изводи имат съществено значение и за съвременността.

NIKOLA ALEKSIEV – A CREATOR AND HISTORIAN
OF THE NATIONAL EDUCATION

MARIYANA NYAGOLOVA

Summary

The aim of the present investigation is to attract the reader's attention to the scientific contributions of the famous Bulgarian intellectual Nikola Aleksiev (1877–1912) in the field of education.

The object of the first part of the work is an interpretation of its papers in the review "Teacher's newspaper", published between 1907 and 1910. The latter reveals the author's opinion on such current problems of the Ministry of education's management of the secondary education as the school regulations, the curriculum and the schedule of the school hours.

The second part of the study deals with the contribution of Nikola Aleksiev as Historian of the Bulgarian education and is based on its monograph "Our school policy" (1912). Its views and historical opinions about the legislative policy of the Bulgarian governments in the field of education from the Liberation to 1910 are analyzed in detail.

In the conclusion, the author shows that the works by N. Aleksiev are remarkable with its very good knowledge of the current state of Bulgarian and foreign educational systems, as well as the History of the Bulgarian education itself. Many of N. Aleksiev's ideas preserve their importance nowadays, too.